

Світлана МАРТИНЕНКО,
завідувач кафедри початкової освіти
та методик гуманітарних дисциплін,
доктор педагогічних наук, професор
Київського університету імені Бориса Грінченка

Діагностична методика визначення розвитку емпатії вчителів початкової школи

Щоб стати справжнім педагогом, треба пройти цю школу
сердечності – протягом тривалого часу пізнавати серцем усе,
чим живе, що думає, з чого радіє й чим засмучується ваш
вихованець...

В.Сухомлинський

На сучасному етапі демократизації та гуманізації освіти, переорієнтації її на особистісно зорієнтоване навчання, зростає потреба здійснення педагогом емпатійної взаємодії, спрямованої на оптимізацію професійної діяльності, поліпшення стосунків у системі "людина–людина". Відомо, що традиційна школа, виконуючи соціальне замовлення, приділяє недостатню увагу саме розкриттю індивідуальності дитини, розвитку її потенційних можливостей і потреб. І, навпаки, емпатійна педагогічна дія забезпечує сприятливі умови для розвитку кожної дитини як суб'єкта навчально-пізнавальної діяльності. Ми переконані, що природний потенціал учня повніше розвивається безпосередньо під час взаємодії з учителем, котрий володіє емпатією, яка може бути сформована в педагога в результаті спеціально організованого навчання, сформованого досвіду.

Аналіз психолого-педагогічних джерел (І.Зязюн, В.Моляко, В.Рибалка, Г.Сагач, С.Сисоева, В.Сухомлинський) переконливо свідчить: робота педагога належить до такого виду діяльності, коли об'єктивність сприйняття й розуміння учня – необхідна умова для успішного вирішення педагогічних завдань. У зазначеному контексті розуміння – це результат інтелектуальних, емоційних і моральних зусиль фахівця. Вчитель має толерантно проникати у внутрішній світ учня, ставати на його позицію, відкривати для себе причини і суть дій та вчинків дитини. Уся ця багатоаспектна діяльність здійснюється не лише за допомогою логічного сприйняття, а й емпатії.

Під *емпатією* розуміємо "позараціональне пізнання людиною внутрішнього світу інших людей; необхідну умову для розвитку такої якості педагогічної професії, як проникливість: емоційна чуйність людини на переживання інших" [2, с. 262]. Емпатія проявляється в ситуаціях, коли "людина серцем відчуває найтонше биття серця іншої людини і відповідає на них власними душевними рухами" [5, с. 424].

З огляду на особистісні почуття емпатичні переживання вчителя можуть бути як адекватними, так і неадекватними: одні педагоги мають здатність радіти чужому горю, а інші – співчувати. Цілком підтримуємо думку Л.Орбан-Лембрик, яка, взявши за основу особливості виявлення емпатії, виокремила такі її види:

– *емоційна* – заснована на механізмі проекції та наслідування моторних й афективних реакцій іншої людини;

– *когнітивна*, що базується на інтелектуальних процесах;

– *предикативна*, яка виявляється як здатність людини прогнозувати афективні реакції інших у конкретних ситуаціях;

– *естетична* – чуттєве розуміння художнього об'єкта, який є джерелом естетичного задоволення [4, 448].

Важливі форми емпатії – співпереживання, тобто переживання особистістю подібних емоційних станів, почуттів іншої людини та співчуття як емоційне сприйняття негараздів іншої особистості незалежно від власного стану і дій. Можемо стверджувати, що під час емпатійного розуміння вчитель діє завжди за принципом "тут і тепер", намагаючись проникати у внутрішній світ учня, бачити реальність його очима: "розуміти дітей – означає стати на їх позицію" (Ш.Амонашвілі); "подивитися на все очима свого дитинства" (Є.М.Ільїн); "постійно навчатися дивитися на себе очима дітей" (І.Іванов) [3, 434].

У статті подано *тестування розвитку емпатії*, яке допоможе вчителю початкової школи визначити сформованість означеної якості.

Інструкція

Якщо Ви згодні з твердженнями тестів, поставте поряд із їх номерами "+", якщо ні "–".

Твердження

1. Мені притаманна звичка уважно вивчати зовнішність і поведінку людей, щоб зрозуміти їхній характер, задатки та здібності.
2. Якщо оточуючі поводяться нервово, я, зазвичай, залишаюся спокійним.
3. Я довіряю більше своєму розуму, ніж інтуїції.
4. Вважаю доречним цікавитися домашніми проблемами товаришів.
5. За потреби можу легко ввійти в довіру до іншої людини.
6. Зазвичай, з першої зустрічі бачу в новому знайомому "споріднену душу".
7. Як правило, з випадковими попутниками в транспорті заради цікавості починаю розмову про життя, роботу, політику тощо.
8. Якщо моє оточення почувається пригнічено, я також втрачаю душевну рівновагу.
9. Моя інтуїція – надійний спосіб розуміння інших людей, ніж знання або досвід.

10. Вважаю, що нетактовно виявляти цікавість до внутрішнього світу іншої людини.

11. Часто словом ображаю близьких людей, навіть не помічаючи цього.

12. За потреби легко можу уявити себе в образі будь-якої тварини, відчуваючи її звички.

13. Зрідка розмірковую про причини вчинків інших людей, які безпосередньо стосуються мене.

14. Проблеми друзів і товаришів не беру близько до серця.

15. Зазвичай, за декілька днів відчуваю, що може щось статися з близькою мені людиною, й очікування підтверджуються.

16. У спілкуванні з діловими партнерами намагаюся уникати розмов про особисте життя.

17. Іноді близькі дорікають мені за черствість і неуважність.

18. Легко наслідую вчинки інших людей, копіюючи їхню інтонацію, міміку.

19. Мій зацікавлений погляд часто бентежить нових знайомих.

20. Чужий сміх, зазвичай, "заражає" мене.

21. Діючи навмання, часто знаходжу правильний підхід до людини.

22. Плакати від щастя вважаю недоречним.

23. Можу повністю розчинитися в коханій людині.

24. Рідко траплялися люди, яких я розумію без зайвих слів.

25. Часто мимоволі, або з цікавості, підслуховую чужі розмови.

26. Можу залишатися спокійним навіть тоді, коли всі навколо схвилювані.

27. Простіше підсвідомо відчути людину, ніж зрозуміти її.

28. Спокійно ставлюся до незначних неприємностей, які трапляються з моїми рідними.

29. Мені важко відверто розмовляти з настороженою людиною.

30. Мені притаманна творча натура (поетична, художня, артистична).

31. Без особливої цікавості вислуховую "сповіді" знайомих.

32. Буваю роздратованим, коли бачу людину, яка плаче.

33. Моє мислення – конкретніше й послідовніше, ніж інтуїція.

34. Коли друзі починають розповідати про власні неприємності, прагну змінити тему розмови.

35. Якщо з кимось із близьких щось трапляється неприємне, утримуюся від розпитувань.

36. Не розумію, чому дрібниці можуть засмучувати людей.

Оброблення отриманих результатів

Обчисліть кількість відповідей. Відповідь, що збігається з Вашою думкою, оцініть 1 балом, враховуючи її знак. Визначте загальну суму відповідей.

Шкала оцінювання

1. Рациональна емпатія: +1; +7; -13; +19; +25; -31.
2. Емоційна емпатія: -2; +8; -14; +20; -26; +32.
3. Інтуїтивна емпатія: -3; +9; +15; +21; +27; -33.

4. Установки, що сприяють або перешкоджають емпатії: +4; -10; -16; -22; -28; -34.

5. Прониклива здатність в емпатії: +5; -11; -17; -23; -29; -35.

6. Ідентифікація в емпатії: +6; +12; +18; -24; +30; -36.

Інтерпретація результатів

Проаналізуйте показники шкал і сумарну оцінку рівнів розвитку емпатії. Оцінки за кожною шкалою можуть варіюватися від 0 до 6 балів і вказувати на значущість конкретного параметра в структурі емпатії. Оцінки за шкалою мають допоміжне значення в інтерпретації основного показника – рівня розвитку емпатії. Сумарний показник теоретично може змінюватися від 0 до 36 балів.

Якщо сума балів за всіма шкалами нараховує 30 балів і вище, то у людини занадто високий рівень розвитку емпатії;

✓ 29 – 22 бали – середній;

✓ 21 – 15 балів – занижений;

✓ менше 14 балів – занадто низький.

Наступний крок в інтерпретації результатів – осмислення конкретних видів емпатії. Зупинимось детальніше на їх характеристиках.

Рациональна емпатія характеризується спрямованістю уваги, сприйняттям і мисленням людини на розуміння сутності іншої особистості (її стан, проблеми, поведінка). Це спонтанний інтерес до іншого, що емоційно й інтуїтивно відображає дії партнера. За такого виду емпатії спостерігається відсутність логіки або мотивації інтересу до іншої людини. Партнер привертає увагу "побутовістю", що уможливує неупереджене виявлення його сутності.

Емоційна емпатія засвідчує здатність людини входити в емоційний резонанс із оточенням, зокрема співпереживати. Емоційна чуйність за такої умови стає засобом проникнення в енергетичне поле партнера, дає змогу зрозуміти його внутрішній світ, а також спрогнозувати стиль поведінки, ефективно впливати лише тоді, коли відбулося "енергетичне підлаштування" до неї.

Інтуїтивна емпатія полягає в умінні респондента бачити поведінку партнерів, діяти в умовах обмеженої інформації про них, спираючись на досвід, що зберігається у підсвідомості. На рівні інтуїції замикаються й узагальнюються різні відомості про людину, вона менше залежить від оцінювальних стереотипів, ніж осмислене сприйняття партнерів.

Установки, що сприяють або перешкоджають емпатії, полегшують або ускладнюють дію емпатичних каналів. Ефективність емоційної чуйності й емпатії знижується, якщо людина намагається уникати особистих контактів, вважає недоречним цікавитися іншою особистістю, спокійно ставиться до переживань і проблем оточення. Емпатія активніша та надійніша, якщо немає перешкод в установках особистості.

Прониклива здатність в емпатії створює атмосферу відкритості, довіри та невимушеності. Поведінка і ставлення до людей сприяють інформаційно-енергетичному обміну або перешкоджають йому. Відкритість партнера у спілкуванні забезпечує емпатію, а напруженість, неприродність і підозрливість, навпаки – перешкоджають емпатійному розкриттю.

Ідентифікація – це здатність зрозуміти й відчути іншу людину, вона ґрунтується на співпереживанні, вмінні

поставити себе на місце іншої особистості. Основа ідентифікації – легкість, рухливість і гнучкість емоцій, здатність до наслідування.

Отже, вчитель початкової школи, продіагностувавши себе за допомогою запропонованого тестування, зможе визначити власний рівень розвитку емпатії.

Л і т е р а т у р а

1. *Беляев Л. А.* Проблема понимания в педагогической деятельности / Л. А. Беляев. – Екатеринбург, 1995. – 73 с.

2. *Енциклопедія освіти* / Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1020 с.

3. *Мартиненко С. М.* Діагностична діяльність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: [монографія] / С. М. Мартиненко. – К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2008. – 434 с.

4. *Орбан-Лембрик Л. Е.* Соціальна психологія: навч. посіб. / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Академвидав, 2005. – 448 с.

5. *Сухомлинський В. О.* Вибрані твори: в 5 т. - Т. 2. – К. : Рад.школа, 1986. – 670 с.